

ТЫПАЛОГІЯ СЕМАНТЫЧНАЙ АРГАНІЗАЦЫІ НЯПОЎНЫХ КАНСТРУКЦЫЙ У БЕЛАРУСКАЙ І КІТАЙСКАЙ МОВАХ

Структурна-сінтаксічныя мадыфікацыі – парцэляцыя, рэдукцыя, імплікацыя, няпоўныя канструкцыі – шырока функцыянуюць у беларускай і кітайскай мовах, што абумоўлена тэндэнцыяй да лаканічнасці маўлення. Сучасныя канцэпцыі сінтаксічных тыпалогій (А. Я. Кібрык, Г. П. Мельнікаў, А. У. Цымерлінг, Ван Вэйсян, Чэн Чанлай і інш.) змяшчаюць аналіз структурнай і семантычнай арганізацыі варыятыўных адзінак розных моў незалежна ад характару генетычных адносін паміж імі [1–5]. Для кваліфікацыі з’яў даследчыкамі быў выпрацаваны багаты метадалагічны апарат, аснову якога складалі ўніверсальныя і спецыфічныя асаблівасці моў з рознай тыпалогіяй. Пры гэтым застаюцца не рывучанымі тыпалагічныя асаблівасці сінтаксічнай непаўнаты ў беларускай і кітайскай мовах. Актуальнасць даследавання названай сінтаксічнай з’явы абумоўлена адсутнасцю ў навуковай літаратуры даследавання няпоўных сказаў у беларускай і кітайскай мовах, а таксама неабходнасцю выявіць асаблівасці семантычнай арганізацыі няпоўных сказаў у беларускай і кітайскай мовах.

Мэта даследавання ў артыкуле – выявіць семантычныя тыпы няпоўных канструкцый у беларускай і кітайскай мовах.

Для пабудовы тыпалогіі няпоўных канструкцый лічым мэтазгодным выкарыстоўваць прыкмету зместавага характару – семантыку кампенсаторнага кампанента. Падобны падыход дазволіць класіфікаваць аб’ект сінтаксіса на аснове тыпалагічна істотнай прыкметы – заканамернасцяў функцыянавання. Напрыклад, семантыка сказа *У душы, як Божы знак, // – Хама... Канюшына... Жыта... // Бульба... Бусел... Шпак... // Мроя... Хлорцы, закаханы... // Цемра... Шлях дамоў...* (Л. Дайнека) кваліфікуецца як статальная лакалізацыя аб’ектаў, іх размяшчэнне адносна адзін аднаго. У сказе *Б а б у л я . Усё хоча жыць, дзіцятка. І сонца ў небе, і дуб у полі, і казурка ў жыце. Асот – таксама... Хай бы і жыў, толькі нам не шкодзіў* (Г. Каржанеўская) у якасці кампенсаторнага кампанента выступае выказнік, значыць, мы яго кваліфікуем як тып з кампенсаторным кампанентам прэдыкатыўнага тыпу. Аналагічна ажыццяўляецца кваліфікацыя ў кітайскай мове. Значэнне сказа *那是昆明的第一次学生游行, 以后见得多了, 有人更了解, 有人更反对* (宗璞, 《东藏记》, 第122页) (літар. *Гэта першая дэманстрацыя студэнтаў у Куньміне, пасля будуць яшчэ, большасць студэнтаў падтрымлівае (дэманстрацыю), некаторыя з іх супраць (дэмантрацыі)*) маркіруецца з дапамогай аб’екта, значыць падобны тып кваліфікуецца як аб’ектны.

Кожны тып няпоўнага сказа ў беларускай і кітайскай мовах падзяляецца на відавы клас у адпаведнасці з характарам кампенсаторнага

кампанента. Напрыклад, кампенсаторны кампанент у сказе Б у с ь к о . Ты, Хведзька, Хведар Паўлавіч, будзеш намі кіраваць, а мы – другімі!.. Пад тваім кіраўніцтвам. Будзем выконваць тваю жалезную волю і ўказанні (А. Макаёнак) указвае на актыўнае дзеянне, а таму мы яго адносім да акцыянальнага тыпу.

Для выяўлення спецыфікі семантычнай арганізацыі няпоўных канструкцый у беларускай і кітайскай мовах неабходна абраць «трэці кампанент» – універсальныя моўныя катэгорыі, што ўласцівы ўсім мовам свету. Да іх мы адносім семантычную дыферэнцыяцыю сінтаксічных адзінак, наяўнасць кампенсаторнага кампанента і магчымасць мадэлявання іх семантычнай структуры.

Спецыфічныя параметры выяўляюць тыпалагічныя асаблівасці семантычнай арганізацыі няпоўных канструкцый у беларускай і кітайскай мовах. Напрыклад, у беларускай мове магчыма функцыянаванне няпоўных канструкцый з семантыкай інтэлектуальнай дзейнасці і з рэляцыйнай, прычым у розных структурах – поліпрэдыкатыўнай: А д з і н ц о ў . Я, можа, лішне настойлівы: якая? (І. Мележ) і зв'язкавай: Чаго толькі ні пішуць. Адна газета – адно, другая – другое . Партый адных колькі – тут табе і меншавікі, і большавікі, і эсэры і гэтыя, як іх... сацыялісты-рэвалюцыянеры... (І. Мележ); Потым пачала расказаць, як жыла раней, вясёлыя, смяшлівыя гісторыі ... Яна, мусіць, хацела, каб Ніна, слухаючы гэтыя ўспаміны, забылася на свой боль (І. Мележ). Што датычыць кітайскай мовы, то там аб'ект інтэлектуальнай дзейнасці можа кваліфікавацца толькі аналітычна, бо іерогліфы семантычна мнагазначныя. Значыць, кампенсаторную функцыю такія адзінкі выконваць не могуць.

Функцыянаванне ў кітайскай мове іерогліфаў, што ўжываюцца адначасова ў якасці дзеяслова і прыназоўніка, абмяжоўвае відавы клас няпоўных канструкцый. Бо семантыка не можа праецыравацца на незамешчаную сінтаксічную пазіцыю ў структуры складанага сказа або тэксту:

李月仙的儿子回头说：妈，人呢？李月仙赶忙从屋里追出来，愣愣地在门口站了一会儿，说：刚刚还在呢，这人？（李佩甫，《生命册》，第87页）(лі тар. Сын Лі Юэсян запытаўся: «Мама, дзе (знаходзіцца) чалавек?». Лі Юэсян хутка выйшла з дома, крыху настаяла каля дзвярэй і запыталася: «Ці быў тут чалавек нядаўна?»).

Важную ролю ў пабудове тыпалогіі няпоўных канструкцый адыгрывае параметр семантычнай злітнасці кампанентаў. Ён абумоўлівае функцыянаванне канструкцый з аб'ектным і акалічнасным значэннем, бо ў іх назіраецца пропуск дадanych членаў сказа. Даданыя члены ў беларускай мове апускаюцца ў няпоўных сказах значна радзей, што абумоўлена іх факультатыўным характарам. Прапускацца ў няпоўных сказах можа толькі прамое дапаўненне, на адсутнасць якога ўказвае незамешчаная сінтаксічная пазіцыя ў сказе і дубліраванне апушчанага кампанента ў кантэксце: В а л я . Я не хацела хмарыць сустрэчу, але калі ты так хочаш ведаць... Дзядзьку

майго арыштавалі. Антона (І. Мележ). Не выдзяляюцца ў асобы структурны тып канструкцыі з пропускам акалічнасці і азначэння, бо яны маюць факультатывны характар і іх неўжыванне не ўтварае незамешчаных сінтаксічных пазіцый. Такія сказы з'яўляюцца структурна і семантычна поўнымі.

У кітайскай мове, у адрозненне ад беларускай, семантычна злітнымі лічацца не толькі фразеалагізмы, а і спалучэнні кампанентаў *акцыянальны прэдыкат – аб'ект*, бо парадак слоў у мове фіксаваны. Канструкцыя “*到十字街头卖馒头，有时是吴摩西一个人，有时是夫妻两个人，全看家里忙闲* (刘震云, 《一句顶一万句》, 第93页) (літар. *На вуліцы Шыцзы прадаюць піражкі, часам Ву Мосі адзін (прадае піражкі), часам муж і жонка разам (прадаюць піражкі), калі яна вольная ад хатніх спраў*). Як паказалі даследаванні, акрэсленыя намі параметры тыпалогіі – парадак слоў і характар сінтаксічнай сувязі – дазваляюць пабудоваць семантычную тыпалогію няпоўных канструкцый у беларускай і кітайскай мовах.

Супастаўляльна-тыпалагічны аспект даследавання беларускай і кітайскай моў бачыцца нам перспектывным і запатрабаваным на сённяшні дзень, што абумоўлена важнасцю падобнага аналізу няпоўных канструкцый для практыкі выкладання беларускай мовы для замежных ібрамадзян, адсутнасцю ў навуковай літаратуры канцэптualaнага апісання сінтаксічных сістэм беларускай і кітайскай моў.

1. 王, 维贤. 现代汉语语法理论研究 / 王维贤. – 北京:语文出版社, 1997, 300页 (Ван, Вэйсянь. Теоретическая грамматика современного китайского языка / Ван Вэйсянь. – Пекин : изд-во китайского языка, 1997. – 300 с.).
2. Кибрик, А. Е. Константы и переменные языка / А. Е. Кибрик ; Моск. гос. ун-т, Филол. фак. – СПб. : Алетейя, 2005. – 719 с.
3. Мельников, Г. П. Системная типология языков: принципы, методы, модели / Г. П. Мельников ; Рос. акад. наук, Ин-т языкознания. – М. : Наука, 2003. – 393 с.
4. Циммерлинг, А. В. Типологический синтаксис скандинавских языков / А. В. Циммерлинг. – М. : Яз. славян. культуры, 2002. – 895 с.
5. 陈,昌来. 现代汉语句子 / 陈昌来. – 上海: 华东师范大学出版社, 2000, 313页(Чэн, Чанлай. Современные китайские синтаксические системы / Чэн Чанлай. – Шанхай : изд-во Восточно-китайского педагогического университета, 2000. – 313 с.).